

Suomalais-virolaisia sanavertailuja

1. Suomen *porkka*, viron *põrk* ja (*h*)ork, (vanh.) *vork*

Terho Itkonen on hiljattain arvokkaassa tutkimuksessaan Suomen kielen suksisanastoa ss. 95—101 käsitellyt s. *porkka* 'suksisauva', 'tarvoin' jne. sanan etymologiaa, päätyen siihen, että sen alkumerkityksenä on ollut (s. 97) »tarvoin, ts. väline, jolla polskuttamalla kaloja hätyytetään nuotan perään, harvemmin käesverkkoon, lippoon tai rysään» ja että se, kuten jo Setäläkin FUF XIII s. 427—8 empien on otaksunut, olisi skandinaavinen lainasana, vrt. isl. *forkr* 'bootshaken'. T. E. Karsten *Folkmålsstudier* X ss. 399—401 pitää po. sm. sanaa muinaisskand. *forka*-vartalosta lainattuna ja yhdistää siihen välittömästi myös vir. *põrk*, gen. *põrga* 'Störstange jne.' sanan, tosin siteeraten Wiedemannin sanakirjan »Störstange» asun sijasta »Speerstange» ja tehden tästä sitaattivirheestä eräitä vääriä johtopäätöksiä. Itkonen mts. 100 katsoo vir. sanaa »todennäköisesti erikseen» saaduksi germ. lainaksi. Karsten arvelee aivan oikein, että »Ordets användning som sjö- och båtterm är en sekundär utveckling, karakteristisk för mellersta och norra Sveriges samt Finlands kustbygder», siis ilmeisesti jokseenkin samoin kuin myöhemmin Itkonenkin. Kun ruots. *fork* on latinalaista lähtöä (< *furca*) ja sen alkuperäisenä merkityksenä germ. kielissä on yleensä ollut 'gaffel, gaffelformigt redskap', saattaa ajatella, että sen ruots. nykymerkitykset 'stång varmed båtar framstakas i grunt vatten', 'puls (fiskeredskap)', 'skidstav' yms. Pohjanlahden ja Suomenlahden rannikon ruotsalaismurteissa ovat suomesta lähtöisin. Suom. *porkka*, ollen äänteellisesti lähellä ruots. *fork* sanaa, saattoi noilla ruotsinkielisten naapurialueilla lainata merkityksen ruots. *fork* sanalle, kun muutenkin näillä ruotsalaisalueilla kalastusterminologia (huom. esim. sm. *katiska* resp. *kartiska*, *kolkki* yms. sanojen lainautuminen ruots. murteisiin) on saanut vaikutteita suomesta.

Tähän päätökseen tulee helposti tarkastellessaan Itkosen mts. 98 esittämää sanakarttaa n:o 12. Siitä selviää, miten laajalti, melkein kautta koko sm. kieli-alueen, *porkka* esiintyy kalastusterminä. Kun samalla vir. *põrk* sanan 'Störstange' merkitys on sen yleisin, tuntuu keinotekoiselta olettaa sm. ja vir. sekä äänteellisesti että alkumerkitykseltään aivan yhtäpitäviä sanoja eri teitä germ.

kielistä kulkeutuneiksi, vaan ajattelee pikemminkin, että ne ovat samaa alkujuurta. Piirisaaren ent. nimitys *Porkasaar* [lue: *Pörka*-? Wiedemannin sanak. *Porka-sār* 'eine Halbinsel im Peipus'] Peipsijärvessä Virossa ja mahdollisesti *Porkkala* Suomessakin (vrt. mm. Kettunen, Etymologische Untersuchungen über estnische Ortsnamen s. 105 *Porkkala* ja sen siellä esitettyjä epäilyttäviä vir. vastineita) puolestaan saattanevat viitata myös s. *porkka* ja vir. *pörk* sanojen vanhuuteen ja välittömään yhteyteen, jos nekin etymologisesti kuuluvat tähän, kuten joskus on ajateltu.

Käsittäakseni sm.-vir. *pörk*, *porkka* lienevät deskriptiivistä ims. alkuperää ja nimenomaan läheistä sukua vir. *pörkama* verbin kanssa, joka Wiedemannin mukaan merkitsee 'federn, prallen, springen, schlüpfen jne.', joka puolestaan kuuluu yhteen vir. *pörutama* 'erschüttern jne.', 'mit der Brechstange arbeiten', sm. *porottaa* yms. verbien kanssa, joiden etymologiaan liittyvää aineistoa ks. Hakulinen *Studia Fennica* I ss. 160—173. Merkitysoyppisestään se kuuluu samantyyppiseen deskriptiivikategoriaan kuin vir. (Wiedemann) *mütt*, gen. *müta* 'Plumpkeule, Störstange', 'Stange zum Umrühren' (sm. **myttä*) ja vastaava verbi *müttama* 'dröhnen', 'aufstören (die Fische mit der Störstange) jne.' Ims. *por-* ~ *porkk-* vartalo on alkuaan todennäköisesti edustanut äänenjäljittelyä, varsinkin melkavaa ääntä jonkin lyönnin yms. yhteydessä, siis mm. tarpomisesta, airon lyönnistä tjs. aiheutunutta melua, joten sen esiintyminen esim. kalastusporkan ja somman nimityksissä ei ihmetytä. Siitä huolimatta, että vir. *pörkama* verbiä vastaavaa *porkk-*vartalosta deskriptiiviverbiä ei suomesta tunneta (s. *porkata*, *porkkia* 'pulsa jne.' saattavat olla *porkka* nominin myöhempiä johdoksia), on ajateltavissa, että *porkk-* deskriptiiviverbi joskus on esiintynyt sielläkin, sillä po. *kk-* aineksella laajentunut deskriptiivivartalotyyppi on tuttu suomessakin, vrt. esim. (Lnr.) *helätä* 'klinga' ~ nom. *helkkä* 'skramlande, klingande', v. *helkkyä* 'skramla, pingla, klinga', *kilahtaa* 'klinga hastigt; falla med klang jne.', *kilistä* 'klinga, pingla', *kilajaa* (vrt. *kilistä*) ~ *kilkka* 'klanginstrument, cymbal', *kilkaa*, *kilkata* 'klinga, pingla' (vrt. vir. *kiliseä*, *kilama* ~ *kilkama*) yms. Äänteellisesti *porkkaa* lähellä olevat latin kielen tarvontasanat (ks. Endzelinin *Lettisch-deutsches Wb.*) *porga*, v. *porgât*, *purga*, v. *purgât*, *puřguöt*, **purka* > *puorka*) saattavat osittain olla lainoja virosta, kuten *purga* 'tarvoin' sanan kohdalla Endzelinkin on ajatellut, mutta niissä on varmasti ominta-keista lättiläistäkin onomatopoesiaa (ks. Endzelinillä interjektioita *purkš*, *barkš*, *buřkš*). Deskriptiivisuonteiselta näyttävät myös liivin *bo'ŗc* 'plumpkeule' ja v. *bo'ŗgā* 'trüben; fische ins netz schrecken', joita Kettunen *Livisches Wb.* teoksessaan vertaa vir. *pörk* sekä sm. *porkka* sanoihin (ks. myös Karstenia mk.) huomauttaen tosin: »lautl. jedoch nicht ganz identisch». Tästäkin näkee, että tarvontasanastossa (ja siitä luultavasti myöhemmin kehittyneessä sm. suksisanastossa) on runsaahkosti tilaa deskriptiiviselitys-mahdollisuuksille.

Viroon on kylläkin lainattu *põrk* ja *porkka* sanojen yhteydessä (esim. Karsten s. 401) esiintuotu ruots. *fork* sanan saksalainen vastine *forke*, mutta odotuksenmukaisesti (*f*->) *v*-alkuisena ja *i*-vartaloisena: Stahlin *Anführung* s. 61 *forcke* [saks.] [*forck*]/*forckist* (= *forgist*, *vorgist*), Gösekenin *Manuductio* s. 89 *Furche*/*Fuorcke*, (lisäyksenä sivuun 89 teoksen lopulla) *Furche*/*Worck*, 1739 v:n Raamatussa II Moos. kap. 27: 3, 38: 3 *tulle-worgid* (= P. Raamatussa s. 'haarukat'), IV Moos. kap. 4: 14 *sütte-pannud*, *tulle-worgid* ja *labbidad* ja *pekkid*, II Aikakirja kap. 4:16 *Ja pottid*, *ja labbidad*, *ja tulle-worgid*. Vir. sana on todennäköisesti laina alaksasta, vrt. alaks. Schiller-Lübbe, *Mittelniederdeutsches Wb.* V *vorke* 'Gabel jeder Art; bes. die grosse (Feuer-, Heu-, Mistgabel)' ja Kluge—Götze *Etym. Wb. s.v. Forke*. Jo 1700-luvun alkupuoliskolta lähtien po. sana esiintyy vir. kirjakielessäkin *v*:ttömänä muodossa *ork*, niinpä esim. Wiedemannilla *hořk*, gen. *hořgi* ~ *hōřk*, *vořk* 'Stachel, spitzer Pflock, Pfriem, Griffel, Splitter', 'Mistgabel', *liha-h.* '(scherzw.) Gabel', *vilu-h.* (Hiidenmaalla) 'fünfzinkige hölzerne Gabel (zum Absondern des feinen Kaffs)' jne., nykykirjakielissä *ork*, gen. *orgi*. *v*-tön muoto on luultavasti lähtöisin länsivir. *vo-* > *o-* (*v*:n kadon) alueelta (vrt. sikäläisiä *okk* < *vokk* 'rukki', *oeti* = *voodi* ym.). Wiedemannin esittämistä merkityksistä saattaa päätellä, että *ork* sana virossa sittemmin paikatellen on semanttisesti sekaantunut sanaan *ora* 'Brennbohrer, Pfriem, Dorn'.

2. Suomen Sakkolan murteen *Noisniemi* ja viron *nugis* 'näätä'

Karjalan kannaksen Sakkolassa (Vuokselassa) oli ennen tuon alueen liittämistä Neuvosto-Venäjäan vanha kylännimi *Noisniemi* (*noisniem*), jonka selittäminen on askarruttanut monen tutkijan mieltä ja jonka alkuperästä on päästy siihen yksimieliseen tulokseen, että sen arvoituksellinen etuosa *Nois-* on sama kuin viron sana *nugis*, gen. *nugise* 'näätä'. Tämän paikannimen tutkimisen historiikin on Viljo Nissilä esittänyt teoksessaan Vuoksen paikannimistö I (1939) ss. 178—181 joten ei siihen enää tarvitse lähempää kajota. Tuo selitys on J. Krohnin esittämä *Hist. ark.* III s. 162—163, ja Nissiläkin on yhtynyt siihen lisäten puolestaan eräitä mahdollisia sukulaisvartalaisia Suomen paikannimiä (*Nokia*, *Nokio*, *Nokisen/joki*, *-koski* ym. eri puolilla Suomea). Hänkin arvelee, että suomessa on joskus ollut näätää merkitsevä sana *nois*, gen. *nokisen*, jonka olisi pitänyt tarkoin vastata vir. *nugis* sanaa ja sen vastineita vogulissa ja ostjakissa, ja että se kaikkialla Suomessa on hävinnyt kielestä. Jos Suomessa tosiaankin olisi tavattu *nois*, niin sen omanto olisi ollut joko **nokiin* (aikaisemmin **nokihen*) taikka **noiksen*; *nokise*-vartalo on tuskin ajateltavissa. Vielä vakavampana huomautuksena po. käypää nimiselitystä vas-

taan on se, että viron *u* ja sm. *o* vartalon ensi tavussa eivät vastaa toisiaan eikä tätä vokaalivaihtelua voida mitenkään perustella. Ojansuu Virittäjässä 1917 s. 107 *Noisniemestä* puhuessaan ja ko. selityksen hyväksyessään pitää sm. *Nois*-sanaa »vokalismiltaan vähän erilaisena». Käsittääkseni se on niin huomattavasti erilainen, ettei paikannimeä *Noisniemi* ja viron *nugis*-sanaa voi katsoa samaa lähtöä oleviksi. Lönnrotin lisävihkon esittämä *nokko* 'zobel' (ks. Nissilä mts. 180 ja SKES II) on siksi epävarma ja moniselitteinen (vrt. *nokka?*), ettei sekään anna riittävää tukea tähänastiselle *Noisniemen* selitykselle, *Nokia*, *Nokio* ym. tässä yhteydessä mainituista nimistä puhumattakaan, joita on mahdoton yhdistää vir. *nugis* sanaan. Äänteellisistä ristiriitaisuuksistaan huolimatta pidetään J. Krohnin *Noisniemen* selitystä edelleenkin siksi varmana, että se on esitettyinä Collinderin etymologisessa sanakirjassa *Fenno-Ugric Vocabulary* (1954) s. 102 ja SKES II s. 389.

Pääasiallisena syynä tämän epäilyttävän nimenselityksen elinvoimaan näyttää olevan se, että *Noisniemi* 1400-luvun ja 1500-luvun venäläisissä lähteissä on käännetty *Sobolinoksi*, vrt. v. 1487 *Soboliin*, 1497 *Sobolin*, 1510, 1561 *Sobolino*, 1513 *Sobolina* jne. (Nissilä mts. 180). Ven. *sobol* näet merkitsee 'soopelia' (kenties se voitaisiin epätarkasti tulkita myös sanalla *näätä*, vaikka itse asiassa viimeksi mainittu on venäjäksi *куніца*), ja tästä käännöksestä on tehty se johtopäätös, että myös sm. paikannimen *Nois*-merkitseisi *näättä*. Onko siten tämä venäläinen käänнос ehdottomana takeena siitä, että *Nois*-on 'näätä' ja vastaa viron sanaa *nugis*? Mielestäni on syytä epäillä tätä käsitystä. Vanhojen venäläisten lähteiden itämerensuomalaisten nimien käännökset eivät näet aina ole tarkkoja. Esim. Ojansuu on teoksessa Suomalaista paikannimitutkimusta ss. XXV—XXIX esittänyt joukon ven. käännösnimiä, ja niistä selviää, että eräissä tapauksissa on suomalaiset ja virolaiset nimet käännetty venäjäksi melko vapaasti, joskus aivan väärinkin. Niinpä on Raudun kylän nimi *Variksela* venäjännetty *Gorka Soroka* (= Harakanmäki), *Aurajoki* on v. 1318 kronikassa käännetty *Polnaja rekaksi* (*v Polnuju reku* = Täyteenjokeen), väärinkäsityksestä varmastikin on nyk. vir. *Keava* paikannimen vanha vastine *Kedipiv* v. 1054 käännetty *Solnetsnaja ruka* (= *Auringonkäsi*), vrt. Kettunen, *Etymologische Untersuchung über estnische Ortsnamen* ss. 4—5, 261. Samoin on saattanut käydä *Noisniemi* nimen kohdalla. Joku inkerinmaalais- tai kenties virolaissyntyinenkin tai jonkin verran viroa osaava venäläinen kirjuri on kenties käsittänyt *Nois*-etusosan suom. paikannimessä tuntemansa vir. *nugis* sanan vastineeksi ja voinut kääntääkin vastaavasti *Noisniemen*, vaikkei sillä olisikaan mitään yhteyttä *nugis*-näättään.

Olen osaltani tullut tällaiseen johtopäätökseen varsinkin sen takia, että *Noisniemi* paikannimen etuosalle tarjoutuu käsittääkseni sopivampi selitys vanhasta Karjalan kannaksen murteesta itsestään. Kuten Nissilän teoksesta

s. 178 näkee, on *Noisniemen* sijasta 1500-luvun ruots. lähteissä käytetty todennäköisesti myös nimimuotoa *Nous(u)niemi* (*Noussenemi* [?], *Noueniemi*, *Nousniemi*). Suomenmaa -teoksen V osasta (Viipurin lääni) s. 270 ilmenee, että *Noisniemen* kylä sijaitsee ylännteellä: »Päiväkiven kylässä selänne taas kohoaa 44 m:n korkeuteen, kääntyy itään päin ja työntyy *Noisniemessä* lähes Vuoksen rantaan saakka». Nimitys *Nousuniemi* siis on geologis-maantieteellisestikin täysin perusteltu. *Noisniemi*, aikaisemmin luultavasti *Noisuniemi* lienee *Nousuniemen* murremuoto. *Nousta* verbin vastineena näet on eräissä Inkerin murteissa *noissa*, prees. *noisen* resp. *noizen*, niinpä Soikkolan inkeroismurteessa ja Viron Inkerissä, ks. esim. Porkka Über den ingrischen Dialekt s. 130 tekstissä *noizi läkkäämää* '»nousi», alkoi puhua', allekirj. Rosona murde pääjooded s. 77 (§ 103) *noisen* 'nousen, rupean' ja Sovijärvi Foneettis-äännehistoriallinen tutkimus Soikkolan inkeroismurteesta s. 116 *noïssa*, prees. *noïzen* 'nousta'. Tämä epätavallinen *oi* diftongi on po. verbissä ollut alkuaan ominainen, kuten Sovijärvikin huomauttaa, myös vatjalle (siellä nyt *nōisa* 'nousta', *nōizōn* jne.) ja paikoitellen Koillis-Viron Alutagusen murteelle (*tōista*, *tōisma* jne. pro vir. *tōusta* = *nousta*), ja Sovijärvi pitää (Rapolan mukaan) epäillen mahdollisena, että tämä *oi:n* ja *ou:n* vaihtelu kenties kuvastaa »jo kantasuomen murteissa vallinnutta kahtalaisuutta». Onko *oi* tosiaankin jo kantasuomalaista perua, siitä ei voi olla varma. Mutta po. *noise*-vartalo on joka tapauksessa levikistäänkin päättäen hyvin vanha, eikä liene vakavia esteitä olettamukselle, että se esiintyi myös joissakin Kannaksen karjalaismurteissa, vaikka sen sieltä sittemmin torjui yleisempi suomalais-karjalainen *nouse*-vartalo. Täten on mahdollista, että Sakkolassa oli aikaisemmin *nousu* teonnimen sijasta käytännössä *noisu* ja paikannimi *Noisniemi* on vielä säilyttänyt tuon alkuperäisen murrekannan *nousta*-verbissä. Että *Noisuniemi* siellä typistyi sisäheiton kautta *Noisniemeksi* on kaikin puolin mahdollista, vrt. Ruoppilan Äyrämöismurteiden äännehistoria s. 151—152 (esim. *sotkkarttu* = sotkukarttu, *linthä* = lintuhan, *köükselkä* = köykkyselkä ym.).

Suomenmaan V nidoksen paikannimiluettelon mukaan on Suomen karjalaisalueella tavattu toinenkin *Noisniemi*, nimittäin talonnimenä Jaakkimassa. On mahdollista, että se selittyy samoin kuin ylempänä käsitelty Sakkolan (Vuokselan) paikannimi, mutta varma ei siitä tietystikään voi olla, kun ei ole tietoja paikan luonteesta, nimen iästä, sen aikaisemmista muodoista, asutusoloista yms. Tämän jaakkimalaisen nimen rinnakkaismuotona on *Naisniemi*, mikä saattaa olla kansanetymologiaa ja selittyä nojautumisesta *nais-* (*nainen*) sanaan, sen jälkeen kun *nousta* torjui *noista*-verbin paikkakunnan kielestä ja nimen alkuosa näin ollen kävi käsittämättömäksi.

3. Viron *lõtv*, suomen *lelvä*, *lõlvä* jne.

Vir. *lõdv*, gen. *lõdva*, *lõdu* (< **lõtva*?), *lõdverik*, *lõdev*, *lodev*, gen. *lodeva*, *lodv*, gen. *lodva* 'schlaff, weichlich, matt, lüderlich', adv. *lõdevel* ~ *lodevel* (Wiedemannin sanak.), kirjavir. *lõtv*, gen. *lõdva* vaikuttaa niin deskriptiiviseltä, että saattaisi ajatella, ettei sen etymologiasta ensinkään kannata puhua. Sillä näyttää kuitenkin olevan tarkkoja äänteellisiä vastineita suomen murteissakin, vrt. esim. jo Lönnrotin mainitsemia *lelvä* 'gungfly, dy, sump (lellyvä)' ~ *lõlvä* 'id.'. Tähän sm. *lelvä* ja viron *lõdv* (*lõtv*) sanojen yhteenkuuluvuuteen on jo sattuvasti kiinnittänytkin huomiota Hakulinen Vir. 1930 s. 281, esittäessään Periniöstä sanan *lelvä* (*lelv*) 'vesiperäinen, vajottava maa'. Viimeksi mainitusta on Sanastajassa n:o 75 (31. X. 1958) s. 2 (n:o 2218) annettu eräitä lisätietoja: Karjalohjalla *lõlvä* merkitsee 'hyllävän pehmeää, upottavaa kohtaa suossa' («muhalt o vetelä lõlvä»), jota »jossakin muualla» sanotaan vastaavan samaa tarkoittava toisinto *lelvä*. Samassa yhteydessä mainitaan Valkjärven murteen *letveikkö* (puuttuu Lönnrotilta). A. Rytkönen Kielentutkimuksen työmaalta III s. 122—124 esittää lisäksi eräitä itäsuomal. *letva* (*letma*?) -vartaloisia sanoja, jotka hän yhdistää viron *lõdv* (*lõtv*) sanaan, esim. Vpl. Pyhäjärvi *letvakka* 'veltto', 'hervakka', Virtasalmi *letmakka* 'pehmeä', 'haluton' ym. Tämän mahdollisuus on otettava huomioon.

Karjalohjan *lõlvä*, jossa *e* > *ö* luultavasti seuraavan tavun *v*:n assimiloivasta vaikutuksesta, vastaa äänteellisesti tarkoin vir. **letva* (**letvä*) lähtökohtaa (*e* ~ *e* vaihtelun paralleelina vrt. esim. vir. *nõder* < **netra* ~ s. *nöyrä* < **neträ*, **nedrä*-), kun ottaa huomioon länsisuom. -*dv*- > -*lv*- äänteenmuutoksen, jota äskettäin on perinpohjaisesti käsitellyt Virtaranta teoksessaan Pääpainollisen tavun jälkeisen soinnillisen dentaalispirantin edustus suomen murteissa ss. 51, 75, 121, 146—148, 156—157, 166, 187—191, 197, 198, 208: s. *latva* ~ *lalva* (*larva*), *ritva* ~ *rilva* (*Rilvala*), *patvi* ~ *palvi*, *vatvoa* ~ *valvo*-, *katve* ~ *kalve* (*ppaikka*), *ketvel*, *ketven* ~ *kelven*, *retvana*, *rätvänä* ~ *rälvänä*, (lainas.) *adventti* ~ *alventti*, *alväntti*. Harvinaisiin kantasm. *tv*-vartaloisiin sanoihin (noista suomalaisista sanoista tavataan vir. vastineet ainakin sanoille *latva* [*lalva*], *ritva* [*rilva*] ja *vatvoa* — vrt. vir. *latv*, *ridv*, *vaduma* [Wiedemannilla]) kuuluu todennäköisesti lisäksi myös sm. *lelvä*, *lõlvä*, *letv-* (*letm-*?) = vir. *lõtv*, *lõdev* (? sekä *lodev*, *lodv* — vokalismiin nähden vrt. s. *ketara*, *hevonen*, vir. *kõdar* ~ *kodar*, *hobune*; mikäli vokaali *lodev* sanassa ei perustu deskriptiiviseen vokaalivaihteluun).

Rytkönen on mk. yhdistänyt *letvakka*-, *lõtv*- pesyeeseen, olettamalla metaateesia *letv-* > *vetl-*, myös s. *vetlakka* 'veltto ym.' sanan. Tämä vaikuttaa uskalletulta. Viimeksi mainittuun lienee pikemminkin yhdistettävä s. (Lönn-

rot) *vetko* 'trög, långsam, senfärdig, maklig, loj varelse . . .', *vetkäle* 'loj, slapp varelse, vräkling) (*aika v. se mies on*), *vetkä* 'slapp, loj; vatnig, haltlös, saltlös', *vetkelä* 'släpig, drönig, loj', *vetelä* 'vattenaktig jne.' ja *vetelä mies* 'slapp, hållningslös man', vir. (Wiedemann) *vedel*, gen. *vedela* 'dünn, flüssig, wässerig', 'schlaff, schwach'. Vrt. ehkä myös *veltto* sanaa.

4. Suomen *hattara*, *hatakka*, viron murt. *hatakas*, *hatt*

Sm. *hattara* 'jalkariepu, sukan verosta t. päällä pidettävä jalkarätti' (karj. *hattara*, aun. ja lyyd. *hattar*, veps. *hattar*, *hatar*) sanan etymologiaa selvitellen on Toivonen SKES I 61 ajatellut, että »ehkä myös» s. *pilven-* t. *pilvihattara* (vrt. *pilven repale*) kuuluu samaan yhteyteen ja että myös *hattara* 'iloinen, vallaton (lapsi, tyttö, poika), kepeäliikkeinen, kevytmielinen, huolimaton, keho (ihminen, nainen; *huora h.* 'haureellinen tytönletukka') . . .' olisi »mahdollisesti sama sana kuin *hattara*» (siis 'jalkariepu jne.'). Kuten hän on osoittanut, on tämä selityskanta merkitysopillisestikin puollettavissa. Asian näin ollen saattaa ajatella, että suomesta edelleen kuuluu samaan pesyeeseen Lönnrotin Lisävihossa esitetty *hatakka* '(loits.) ngt söndrigt m.m. (*hattara*)', *pilvenh.* 'molntäpp'. Viimeksi mainitulla on vastine *hatak(as)* 'pilvenhattara' vir. murteissakin. Sitä käyttää mm. luultavasti kotimurteensa mukaan saarenmaalaisyyntyinen kirjailija A. Mälk, huom. esim. hänen romaaninsa Läänemere isandad, 2. pain. (Toronto 1951) s. 180 »*peitis lõpuks oma . . . palge . . . pilvehatakate taha*» '(aurinko) peitti lopuksi kasvonsa pilvenhattarain taakse', s. 307 *Edelast jooksis hatakpilvi* 'Lounaasta juoksi hattarapilviä'. Mälkin *hatak* 'väike, õhuke, kerge, madalalt ja kiirelt liikuv pilv' sanan mainitsee Saarestekin Kaunis emakeel II 169. Samaa vartaloa saattaa olla vir. (Wiedemannin sanak.) *atikas*, g. *atika* 'alter Netzlumpen' ja ehkäpä sm. (Lönnr.) *hatikka* ~ *hatikko* 'fjeskig menniska, slarf, hafser, fuskare', *hatikas* 'fjeskig, slarfvig'. Ja lopulta, jos ottaa huomioon, että sm. *hattara* merkitsee mm. myös 'tytönletukkaa' (*huora h.*), näyttää mahdolliselta asettaa po. pesyeeseen eteläviron (Wiedemann) *hatt*, gen. *hata* 'Hündin, Hure'. Koko sanasikermä on huomattavasti deskriptiivisuonteinen (huom. vir. [Wiedemann] mm. *hatt*, gen. *hatu* 'das Zerfaserte, Verzauste'), mutta tämä toteamus ei estä ajattelemasta, että kysymyksessä olisi joukko vanhan kantasm. **hatta* (= vir. *hatt*, gen. *hata*) vartalon johdannaisia: *hatta-ra*, **hätta-kka*, **hätt-ikka*, *-ikko(i)*,? (vir. *hatt*, gen. *hatu* <) *-oi* resp. *-u*. Vir. *hatt* 'narttu, huora' sanan Toivonen mts. 3 (on liittänyt s. *aatta*-sanaan, mikä äänteellisistä syistä, varsinkin *h*-alkuisuutta etelävirossa silmällä pitäen, on epäilyttävää). Toivonen on luullakseni oikeassa torjuessaan sm. *hattara* sanan (merk. 'pilvenhattara') germ. lainaselitysrityksen. Mutta toiselta puolen ei liene syytä myöskään, ei edes kysymysmerkkiä käyttäen, kuten Toi-

vonon tekee, olettaa *hattara* 'riepu' sanan niin huomattavaa esi-itämerensuomalaisista ikää, että se etymologisesti olisi yhdistettävä tšer. *šštār* 'villakankainen sääriside', ja votj. *ištir* sanoihin, vieläpä uskalletusti olettamalla tšer:ssä ja votj:ssa metateesia **šitir*, **šštār* > *ištir*, *šštār*.

5. Viron *irutama* ja suomen *irvottaa*

Gösekenin *Manuductio* teoksen (1660) sanaluettelossa s. 283 esitetään seuraava verbi, jota eivät tunne myöhemmät viron sanakirjat: »los machen / (ein weinig) *irrotama*». Saareste on sen Suomi 106: 3 s. 13 yhdistänyt sm. (Lnr.) *irrottaa* 'göra lös l. ledig, lösa, lossa, urlossa, lösgöra l. -taga, lössläppa, befria' verbiin (vrt. *irta*, *irallinen*, *irtaantua*, *irtautua* ym.). Tuota sm. verbiä on kylläkin *irrutama* muodossa käytetty modernissa kirjavirossa, mutta siellä se on tämän vuosisadan kirjallinen laina suomesta. Jos Saaresten käsitys pitäisi paikkansa, olisi tässä tapauksessa hauska esimerkki siitä, miten virossa joskus tavattu kantasm. verbi olisi syrjäytynyt käytännöstä ja kolmisen sataa vuotta myöhemmin suomesta lainattuna tullut uudelleen käytäntöön. Gösekenin vanhan kirjaviron saksalaisittain kirjoittama *irrotama* on kuitenkin todennäköisesti luettava *ivotama* resp. *irutama* ja on välittömästi yhdistettävissä sm. verbiin (Lnr.) *irvottaa* 'halföppna', vrt. myös *irvittää* 'halföppna; grina' (irvistää), vir. *irvil*, *irvitama* ym., joiden ims. vastineita ks. Toivonen SKES I s. 108 s.v. *irvi*, huom. erittäin lisäksi vir. (Wiedemann) *irvakal*, *irvikil(e)* 'klaffend, nicht ganz schliessend', 'etwas offen'. Göseken on mk. esittänyt tuon verbin »los machen / (gantz) *lächti teggema*» (siis 'aukaista kokonaan, selko selälleen') verbin vastakohtana, joten on ilmeistä, että *irrotama* verbin merkitys hänellä on 'hiukan aukaista, rakosilleen aukaista' eikä 'irrottaa, päästää irti, vapauttaa'. Merkityso pillisesti siis viimeksi mainittu kuuluu *irv*-vartalaiseen ims. pesyeseen, johon se äännteellisestikin sopii, koska pohjoisvirossa *v* on kuten tunnettua säännöllisesti kadonnut seuraavan labiaalivokaalin edestä (siis *irvotta-* > *irota-* > *iruta-*) ja Gösekenin kielenkäytössä on jo varmoja esimerkkejä tästä äänne-seikasta (vrt. Gös. *hulluma* »heulen» < *ulvo-*, *palluma* »bitten» < *palvo-* yms.).

6. Suomen *onale* 'notko' ja viron *õnar*, *õnal*

SKES II s. 431 on esitetty Nilsistä sm. murrekana *onale* 'korkeiden mäkien välissä oleva notko, alava maa' ja Renv. ja Lnr. sanakirjoista *onelma* 'notko, alanko, syväne' sana, joihin voitaneen yhdistää virosta (Wiedemannin sanak.) *õnal*, gen. *õnala* = *õnar(as)*, gen. *õnara* 'Falz, leistenförmiger Einschnitt' (*õnaraga kaas* 'Einschiebedeckel'). Ei näytä olevan äännteellisiä eikä merkityso pillisiä esteitä tälle yhdistämiselle. Mk. on edelleen mainittujen Nilsian ja

sanakirjoista esitettyjen sanojen lisäksi samaan yhteyteen sijoitettu myös sm. *ona/le*, murt. *-les* 'pihti, haarukkapuu, jolla tekeillä olevan veneen laudat puristetaan yhteen; luonnonvääärästä puusta tehty leilinkantopuu ym.', jonka merkityspuoli ei ole aivan selvä, mutta joka sittenkin saattaa myös kuulua tähän, jos olettaa, että pihti resp. haarukkapuu on saanut nimensä sen päässä tavattavasta uurteentapaisesta syvennyksestä. Ehkäpä alkumerkityksestä 'uurre, syvennys' lähtien selittyy myös samassa yhteydessä mainittu merkillinen aunuksen *onal(eh)* 'nuotan perän lauduksen kohdalla nuotan pohjassa oleva kohta, missä verkot loppuvat ja perä alkaa ym.' (aun. *onaleh* alkuaan 'verkon painuma, liitesyvennys' tms.?) Viron sanan mukaanotto tässä sananselityksessä näyttää auttavan ylittämään ne merkityso pilliset kuilut, joita on SESK:ssa esitettyjen s. ja aunuksen homonyymien välillä.

7. Suomen *miehkeä* ja viron *mehkeldama*

SKES II s. 344 Toivonen on yhdistänyt sm. adjektiivin *miehkeä*, *miehkerä* (etup. karj.) 'hyvätuulinen, reipas, iloinen, (joskus, esim. Säkki. *miehkeä*) makeilevan iloinen' (vrt. myös Lönnr. lisävihko karj. *miehkerä* 'god, väl-smaklig'?) vir. verbiin *mehkeldada* 'mairistellen, mielistellen pyrkiä suosioon', vrt. Wiedemannin sanak. *mehkeldama* 'sich einschmeicheln'. Wiedemannin mukaan po. vir. sana on etelävirolainen, mutta ainakin nyttemmin se on laajemmin käytännössä, myös kirjavirossa. Viron verbi on kuitenkin ilmeinen laina (ylä)saks. verbistä *schmeicheln* 'liehakoida, makeilla jne.' yhtä hyvin kuin esim. vir. *rehkendama* 'laskea' < saks. *rechnen*, vir. murt. *sehkendama* 'piirustaa' < saks. *zeichnen* yms., kuten aina on arveltu, vrt. mm. Saareste EK 1927 s. 168, jossa on oletettu, että saksalaisperäinen *mehkeldama* on tullut käytäntöön 'affektiivise kõnestiili kaudu'.

8. Suomen *lovi* ja viron *lõuel* 'päätaudissa'

Toivonen on mts. 305 sm. *lovi* 'hurmostila' (*langeta loveen* jne.) sanoista puhuessaan sulkeissa huomauttanut: »vrt. vir. murt. *hobune on lõuel* 'hevosella on tietty tauti'.» Hän on ilmeisesti ajatellut, että vir. *lõuel* olisi jossakin epämääräisessä (etymologisessa?) yhteydessä s. *lovi* sanaan. Ei ole syytä edes epämääräisesti verrata noita kahta sanaa, sillä viron *lõuel* on ilmeinen *lõug* = *leuka* sanan murt. monikkomuoto *leuoilla*, kuten jo Wiedemannin sanakirjassa on kyseisestä taudista *lõug* 'Kinn, Kinnlade' sanan puheena ollen ajateltu, vrt. siellä *hobune on lõuul* 'das Pferd kreppt', *hobune suri lõuale* 'das Pferd starb am Kreppen, am Kinnbackenkrampf', (s.v. *tõbi*:) *lõuu-t(õbi)* 'Kreppen (der Pferde)'.

JULIUS MÄGISTE

Finnisch-estnische Wortvergleichen

1. Fi. *porkka* »Skistock«, »Störstange, Plumpkeule usw.« und estn. *põrk*, Gen. *põrga* »Störstange usw.« werden gewöhnlich als germ. Lehnwörter erklärt (vgl. isländ. *forkr* »Bootshaken«, schwed. *fork* usw. < lat. *furca*), und zuletzt hat Terho Itkonen gedacht, dass es sich hier im Fi. und Estn. um voneinander unabhängige germ. Entlehnungen handeln sollte. Nach einer semasiologischen Betrachtung dieser Wörter kommt Verf. zu der Schlussfolgerung, dass *porkka*, *põrk* — ursprünglich ein zur Fischereiterminologie (»Störstange« u.dgl.) gehörendes Wort — mit dem ostseefi. Deskriptivst. **porkka(ida)* < **por-kka(ida)* erklärt werden kann, vgl. estn. *põrkama* »federn, prallen usw.«, *põrutama* »erschüttern« u. die ostseefi. Sippe der letzteren. Fi. *porkka* (als Fischereiterminus) mag seinerseits die Bedeutung des lautlich nahe liegenden schwed. Wortes *fork* bei den Schweden in Finnland und in den mit Finnland angrenzenden Teilen Schwedens beeinflusst haben. Germanischerseits dagegen ist ins Estn. das Wort (*h*)*ork* (mit einem sekundären *h*-) bzw. *work*, Gen. *orgi* bzw. *vorgi* eingedrungen, welches in der estn. Sprache seit Göseken (1660) belegt ist, und zwar aus mnd. *vorke* (*forke*).

2. In dem fi. ON *Noisniemi* wird seit J. Krohn der Anfangsteil allgemein mit dem estn. Worte *nugis* »Baummarker« erklärt, das sonst im Fi. und in den übrigen ostseefi. Sprachen überhaupt nicht vorkommt. Diese lautlich unbefriedigende und auch sachlich wenig überzeugende Zusammenstellung ist wohl hauptsächlich deshalb zustande gekommen, weil dieser in ehem. Kirchspiel Sakkola, östl. Wiburg, gelegener Platz in russ. Quellen jemals als *Sobolino* (-*linna*) bezeichnet worden ist (vgl. russ. *sobol* »Zobel«). Verf. zeigt, dass die russ. Übersetzungen der ostseefi. ON nicht immer genau und zuverlässig sind und dass man wegen dieser möglicherweise auf irgendwelcher Missdeutung beruhenden russ. Namenform die sonst unmögliche fi. Namenerklärung kaum aufrechterhalten kann. Mit der Voraussetzung — die natürlich nicht absolut sicher ist —, dass im alten kar. Dialekt dieser Gegend anstatt fi. *nouse-* »aufstehen, sich erheben« die Dialektvariante *noise-* (immer noch in Ingermanland und im Wot. belegt) gebraucht worden ist und *Noisniemi* als *Noisuniemi* (bezeichnend ist, dass im 16. Jh. auch *Nousniemi* u. dgl. Namenvarianten auf *ou* gebraucht worden sind), d.h. »Erhobene Landspitze, Erhöhungslandspitze« gedeutet werden kann.

3. Estn. *lõtv*, *lõdv* usw. »schlaff, weichlich usw.« wird im Anschluss an die früheren Behandlungen dieses Wortes seitens Hakulinen und A. Rytkönen und auf die neuen Stellungnahmen Virtaranta zum *lv* < *dv* in den westfi. Dialekten mit westfi. *lelvä*, *lõlvä* »gungfly, dy usw.«, ostfi. *letv*-etymologisch verbunden. — 4. Verf. verknüpft mit dem von Toivonen SKES I behandelten fi. Worte *hattara* »Fusslumpen«, »Wolkenklumpen«, »leichtsinniges Wesen, l. Mädchen bzw. Frauenzimmer« (mit Entsprechungen im Kar., Olon., Lüd. und Weps.) weiter fi. *pilvenhatakk* »molntäpp«, estn. (Ösel) *hatak(as)* »eine kleine, dünne, leichte, leichtbewegliche Wolke«, estn. *atikas* »alter Netzlumpen«, südestn. *hatt* »Hündin, Hure«, wodurch weitere semantische und morphologische (Ableitungs-) Analyse dieser alten ostseefi. deskriptiven Wortsippe ermöglicht wird und es sich herauszustellen scheint, dass man kaum berechtigt sein dürfte — wie Toivonen, freilich vorsichtig, vorgeschlagen hat — fi. *hattara* mit tscher. *hštār* u. wotj. *žštār* zu verbinden. — 5. Das veraltete, nur von Göseken (1660) belegte estn. Wort *irrotama* »los machen (ein wenig)« ist, wie Verf. zu zeigen versucht, nicht — wie Saareste behauptet hat — etymologisch identisch mit fi. *irrottaa* »göra lös usw.«, sondern mit fi. *irvottaa* »halvöppna«, wie aus einer näheren Analyse des estn. Wortes hervorgeht. Im Estn. **irvoitta* > **irotta* > *irota*- bzw. *iruta*-(-*rr*- bei Göseken erklärt sich mit der damaligen »deutschen« Orthographie des Estn.). — 6. Zu fi. dial. *onale* »Tal zwischen grossen Bergen, Niederung usw.« und *onelma* »Tal usw.«, die gleichfalls von Toivonen op. cit. II etymologisch behandelt worden sind, darf man wohl estn. *õnal* bzw. *õnar(as)* als eine Entsprechung hinzufügen, wodurch auch die semasiologischen Schwierigkeiten, die bei der Zusammenstellung einiger von Toivonen a.a.O. erwähnten fi. Homonyme entstehen, enthoben werden können. — 7. Toivonen a.a.O. hat estn. *mehkeldama* »sich einschmeicheln« mit fi. dial. *miehkejä*, -*rä* verknüpft, estn. *mehkeldama* ist aber offenbar aus d. *schmeicheln* entlehnt. — 8. Toivonen vergleicht a.a.O. fi. *lovi* 'Ekstase' mit estn. *lõuel* im Ausdruck *hobune on lõuel* (ob wirklich auch etymologisch, bleibt unklar), irgendwelcher Vergleich von *lovi* und *lõuel* ist aber nicht denkbar, weil dieses *lõuel* eine dial. Pluralform von estn. *lõug* »Kinnbacken« ist (vgl. Wiedemanns Wb. *hobune on lõuul* »das Pferd kreppt«, *lõuu-tõbi* »Krepfen [der Pferde]«).

JULIUS MÄGISTE